

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Russologica IV (2011)

Maria Malec

Tradycje wierzeniowe w słowiańskiej antroponimii

Spojrzenie na tradycyjne imiennictwo Słowian od strony religioznawczej zostało w niniejszym artykule zainspirowane książką Aleksandra Gieysztora *Mitologia Słowian* (1985). Przytoczę na wstępie pogląd jej autora na dotychczasowe wyniki badań nad religią Słowian i na perspektywy ich rozwoju.

Słowiańskie tradycje wierzeniowe były przedmiotem zainteresowania wielu znakomitych uczonych XIX i XX wieku, etnografów, archeologów i językoznawców.

Wynikiem ich dzieł i studiów, przeważnie nadal użytecznych, czasem świetnych, jest obraz mitologii słowiańskiej, który przyrównać by można do gęstej puszczy. Przeciskają się przez nią i wychodzą na światło nieliczne wielkie bóstwa [...]. Obok tych bóstw naczelnych zajmujących się światem i społeczeństwem krążą istoty, których obszarem działania są zagrody, pola, wody i lasy. Z chwilą, gdy przychodzi do zestawienia owych bogów i demonów w jakieś corpus wyobrażeń religijnych, pojawiają się trudności na pierwszy rzut oka nie do pokonania. [...] mamy przed sobą zbiór poglądów tylko fragmentarycznych, spostrzeżeń różnej wagi i słuszności, rozproszonych, nierzadko sprzecznych. Wywód etymologiczny nazwy wybranego bóstwa i stąd prowadzona interpretacja jego funkcji często pozostają odosobnione od innych zabiegów poznawczych, które należałoby przeprowadzić na tym samym materiale źródłowym (Gieysztor 1985: 7/8).

Stanisław Urbańczyk reprezentujący w swych badaniach religioznawczych tradycyjny warsztat pozytywistyczny, wyraził kiedyś pesymistyczny pogląd, że „Historia badań nad religią Słowian jest historią rozczarowań” (1968: 31). Aleksander Gieysztor widział perspektywę ich rozwoju w założeniach powstałej w drugiej połowie XX wieku nowej komparatystyki religioznawczej, której patronują znane nazwiska Georges Dumézila i Emila Benvenista, w badaniach religii ludów indoeuropejskich, oraz Mircei Eliadego, w badaniach nad ogólną historią religii. Chodziło mu o wykorzystanie nowoczesnej metody porównawczej o charakterze otwartym, przyjmującej – jak w pracach Dumézila – istnienie pewnej warstwy o wspólnej genezie indoeuropejskiej oraz składników i wariantów lokalnych uwzględniających rozwój historyczny poszczególnych ludów. Uczony nasz zwrócił ponadto uwagę na znaczenie kultury ludowej w badaniach nad historią religii. W folklorze, jego

obzędach, bajkach, przysłowiaach, nazwach osobowych i miejscowych, czasem w epice ludowej ukrywają się bowiem dawne wierzenia i archaiczne mity sięgające pradawnych czasów. Mogą one być źródłem dopełniającym poznanie dawnych słowiańskich wierzeń i praktyk religijnych.

Spróbujmy popatrzeć na dawne osobowe imiona słowiańskie jak na źródło zakodowanej w nich wiedzy o dawnych wierzeniach Słowian odziedziczonych z epok dawniejszych, ze wspólnego dziedzictwa indoeuropejskiego i starszych ogólnoludzkich mitów.

Imię osobowe i obrzędy związane z jego nadawaniem należą w kulturach pierwotnych do sfery symboliczno-sakralnej. Nadanie imienia istocie ludzkiej jest dopełnieniem jej stworzenia, wydobywa ją z anonimowości, wprowadza w ludzki świat, nadaje kierunek jej losowi. Przekonanie, że imię jest związane z losem człowieka wyrażają w antroponomii słowiańskiej najpełniej dawne słowiańskie imiona życzące o strukturze dwuczłonowej, jak np. pol. *Bogusław, Domamir, Racibor, Świętopętk*. Pod względem treści zawierają one jakąś dodatnią cechę, pomyslną wróżbę czy życzenie, które ma się spełnić w życiu nazwanej osoby. Nie ulega wątpliwości, że słowiańskie imiona złożone należy traktować jako składnik tradycyjnych wierzeń słowiańskich.

Złożone (dwuczłonowe) słowiańskie imiona osobowe wywodzą się z modelu złożonych imion indoeuropejskich. Dowodzą tego badania porównawcze Tadeusza Milewskiego obejmujące dziesięć systemów antropomicznych: indyjski, awestyjski, zachodnioirański, słowiański, bałtycki, germański, celtycki, iliryjski, tracki i grecki (Milewski 1969: 19–145). Osobny artykuł poświęcił ten uczony pochodzeniu słowiańskich imion złożonych, w którym wydobył ich najstarszą warstwę i pokazał drogę rozwoju. Pisał we wstępie:

System słowiańskich imion złożonych jest w części dziedzictwem analogicznego systemu praindoeuropejskiego, w części wynikiem jego przekształceń na gruncie słowiańskim, w części wreszcie rezultatem wpływów innych języków indoeuropejskich na imiennictwo słowiańskie (Milewski 1969: 198).

Te trzy warstwy słowiańskich imion złożonych omówił Milewski z punktu widzenia ich budowy morfologicznej, czym tutaj w szczegółach zajmować się nie możemy, natomiast dla naszych rozważań ważne jest stwierdzenie częściowego zachowania się w imiennictwie słowiańskim aż do czasów historycznych, indoeuropejskiego modelu imion złożonych, a także zwrócenie uwagi na silne wpływy irańskie, w wyniku długiego sąsiedztwa Słowian ze Scytami w ostatnich wiekach starej ery. Wpływem irańskim zawdzięcza antroponomii słowiańska m.in. imiona tzw. teoforyczne, odnoszące się do życia religijnego i zawierające człony *Bogo-*, *Bogu-*, *-bog*.

W semantyce i symbolice słowiańskich imion złożonych, spróbujemy odkrywać ślady indoeuropejskiego mitu o trójfunkcyjnej organizacji społeczeństwa. W ujęciu Dumézila mit jest interpretacją świata przekazującą wzory i zachowania ludzkie wypracowane w życiu społecznym. W świadectwach świadomości zbiorowej ludów mówiących językami indoeuropejskimi daje się wykryć swoisty model organizacyjny społeczeństwa wytworzony przez trzy podstawowe funkcje członków wspólnoty: 1. sprawowanie władzy zwierzchniej w kształcie prawnym i magiczno-religijnym, 2. walka zaborcza i obronna, 3. zaopatrywanie wspólnoty w żywność. Modelowi

temu odpowiadają bóstwa wyposażone w odpowiednie funkcje oraz instytucje (kapłanów, wojowników, rolników), praktyki religijne (obrzędy i rytuały), miejsca i przedmioty kultu, oraz językowe odbicie tych rzeczywistości w słownictwie politycznym i nazwach własnych (Gieysztor 1985: 16).

Słowiańskie imiona złożone, których symbolika jest dziś trudna w szczegółach do rozszyfrowania, zawierają w swym składzie liczne leksemy, których znaczenia pozwalają przyporządkować je funkcjom tworzącym indoeuropejski trójfunkcyjny model organizacji społeczeństwa. Spróbujemy pokazać przykładowo grupy imion z odpowiednimi członami.

Z funkcją 1/ łączą się człony imion od leksemów należących do słownictwa sakralnego oraz mówiące o sprawowaniu władzy, jak np.:

– *Bogo-*, *Bogu-*, *-bog*, od psł. *bogъ ‘deus’. (O ukształtowaniu znaczenia wyrazu *bóg* ‘deus’ pod wpływem irańskim, por. Spśl I: 296; Milewski 1969: 206). Imiona zawierające ten leksem wystąpiły w całej Słowiańszczyźnie, np. czes. *Bohobud*, *Bohuchwal*, *Modliboh*; pol. *Bogomił*, *Bogurad*, *Chwalibog*; bułg. *Bogdan*, *Bogomir*, *Bogoslav*; głuż., *Bogomil*, dłuż. *Bohuslav*, *Dalbog*; poł.-pom. *Bog(u)chwal*, *Bogomil*, *Boguslav*; sch. *Bogolub*, *Bogomil*, *Boguziv*; rus. *Bogodanъ*, *Bogoljperъ*, *Boguchvalъ*; słowac. *Bogdan*, *Bohumil*, *Boguslav*; słoweń. *Bogoboj*, *Bogodar*, *Bogomil* (Malec 2000b: 313–318, tu szersze omówienie).

– *Święto-*, od psł. *svętoъ ‘będący przedmiotem kultu religijnego’; ‘ten, który rozporządza dobroczynną mocą magiczną’ (SEBor 623; Benveniste 1969: 180–207), np. pol. *Świętobor*, *-mir*, *-pełk*, *-sław*, *-żyźń* f.; czes. *Svatobor*, *-mír* (też odpowiedniki sch., słoweń.), *-pluk* (też sch., słoweń.), rus. *Svjatopolk*, *-slav* (Mal:117–118, Svob: 88; Skul: 220–221).

– *Trzebie-*, *Trzebo-*, od *trzeba, m.in. w znaczeniu ‘ofiara’, por. scs. *trēba* ‘ofiara’, strus. *tereba* ‘ts’, stczes. *třeba* ‘ts’ (SEVas III: 133, 96; por. też Svob: 89, Taszycki 1925: 31), np. pol. *Trzebiemir*, *Trzebiemysł*, *Trzebiesław*, *Trzebowit*; czes. *Třěbobud*, *Třěběhost* (też odpowiedniki połab. słoweń.); słoweń. *Trebebor*, *Trebemer*, *Trebivit* (Mal: 119–120; Svob: 89).

Liczenie są reprezentowane człony imion werbalne, od czasowników oznaczających czynności związane z panowaniem, władaniem, sądzeniem, jak np.:

– *Dzierży-*, *Dzirzy-* od psł. *dǫžati, *dǫžō ‘powstrzymywać siłą, posiadać, władać czymś’ (SEBor: 142), np.: pol. *Dzierżykraj* // *Dzierżykraj*, *-sław*, *-terg*, *-wuj*; czes. *Drž(i)-kraj*, *-mír* (także odpowiedniki sch., słoweń.), *-slav* (także sch.) (Mal: 85; Svob: 75).

– *Sędzi-*, *-sąd*, od psł. *sōditi ‘wyrażać zdanie, sprawować sąd’ (SEBor: 539), np. pol. *Sędzimir*, *-sław*, *-woj.*; czes. *Sudomír*, *Sudislav* (także odpowiednik sch.), *-voj*; rus. *Sudimir*, *-slav* (Mal: 109; Svob: 87, Skul: 220).

– *Włodzi-*, *-włód*, od psł. *volsti, *voldō ‘panować, władać’ (SEBor: 703), np. pol. *Włodzimir*, *-sław*, *Ninowłód; czes. *Vladimír* (też odpowiedniki bułg., sch., słoweń., ukr.), *-slav* (też bułg., sch.), rus. *Vladimir*, *Volodimir*, *-slav* (Mal:124–125; Svob: 92; Skul: 230–232).

– *Włości-* od psł. *volstь ‘panowanie, władza; własność, posiadłość’, *volsti, *voldō ‘panować, władać’ (SEBor: 704), np. pol. *Włóścibor*, *-byt*, *-sława* f., *-woj*, *Bogowołość* f.; czes. *Vlastibor*, *-slav*, *Bohuvlast* f.; słoweń. *Vlastimir* (Mal: 125; Svob: 92).

Z funkcją 2/ – sferą walki zaborczej i obronnej powiązane są człony imion zawierające leksemy nazywające wojownika, drużynę, przymiotniki oznaczające

dzielność, człony werbalne i dewerbalne od czasowników związanych z czynnościami walki i obrony, jak np.:

– *Woj(e)-*, *-woj.*, od psł. *vojbь 'bój; wojsko; wojownik' (SEBor: 708), np. pol. *Wojborowic, Wojciech, -mir, -sław, Budziwoj, Sędziwoj, Włościwoj* itd.; czes. *Vojmír* (także odpowiednik sch.), *-slav* (także bułg., sch), *-těch* (także bułg.), *Bořivoj, Skorovoj, Vrativovj* itd.; rus. *Voibor, -gost, -slav, tech*, sch. *Vojdrag, -mil, -mir, -ńeg, -sil, Vojimil, -slav* (Mal: 120; Svob: 92; Skul: 230; Mar: 132).

– *-pełk, -połk*, od psł. *pļkъ 'gromada ludzi', scs. *plъkъ* 'gromada ludzi, tłum; lud' (SEBor: 503); też 'gromada ludzi zbrojnych, oddział wojska, wojsko' pol. *Przedpełk // Przedpołk, Świętoppełk // Świętopołk*; czes. *Načěpluk, Svatopluk*; rus. *Jaropolk, Svjatopolk* (Mal: 102; Svob: 82; Skul: 179, 220).

– *Dobie-*, od przym. psł. **dob'ь, dob'a, dob'e* 'zdatny do walki, sprawny w walce zbrojnej, waleczny, dzielny' (Spśł IV: 11), por. np. pol. *Dobiegnew, -lut, -miest, -mir, -sław*; czes. *Doběstoj, -slav*, pom. *Dobiemiar*, połab. *Doběmysl, sch. *Doblijslav* (Mal: 79, 80; Svob: 74).

– *Borzy-*, *-bor*, od psł. **borti, bor'q* 'walczyć' (Spśł I: 323), np. pol. *Borzygniew, -mir, -sław, -woj, Blizbor, Czycibor, Sulibor* itd., *Zbrośław*; czes. *Bořihněv, -slav* (także odpowiedniki bułg., sch.), *-voj* (też sch.), *Zbraslav*; rus. *Borislav* (Mal: 69, 70; Svob: 71; Skul: 152).

– *Broni-*, od psł. *borniti 'osłaniać orężem, bronią, strzec, chronić' Spśł I 325, np. pol. *Bronisqd, -sław*; czes. *Branislav* (też odpowiedniki bułg., sch., słoweń.), *Bran(i)-súd* (Mal: 71; Svob: 71).

– *Mści-*, *-miest*, od psł. **mъstiti (sę)* 'mścić (się)', *mъstь 'zemsta' (SEBor: 342), np. pol. *Mścibor, -gniew, -sław, -woj, Dobiemiest*; czes. *Mstibor, -druch, -hněv, -slav* (też odpowiednik słoweń.), *-voj, Bohumest, Bolemest*; rus. *Mstislav* (Mal: 98; Svob: 81, Skul: 198).

– *Raci-*, od psł. *rátь 'walka, potyczka', scs. *ratiti sę* 'walczyć' (SEVas II: 496; Mal: 106), np., pol. *Racibor, -mir, -sław*; czes. *Ratibor* (też odpowiednik połab.), *-mír* (też słoweń., sch.), *-slav*; rus. *Ratibor, Ratъmir* (Mal: 106; Svob: 89; Skul: 210).

– *Strzeży-*, od psł. **stergti, stergq* 'mieć pod strażą, pod opieką, dozorować pilnować, doglądać', scs. *strěšti, strěgq* 'strzec, być na straży, ochraniać' (SEBor: 583), np. pol. *Strzeżybor, -sław, -woj*; czes. *Strěžimír* (także odpowiedniki bułg. i sch.), *-slava f, -voj* (Mal: 116; Svob: 87)

Z funkcją 3/ obejmującą sferę wytwarzania i żywienia mają związek m.in. te słowiańskie imiona złożone, które zawierają leksemy należące do pola „życie rodzinne”. Rodzina była bowiem w dawnych kulturach miejscem, gdzie wytwarzano żywność potrzebną do wykarmienia wspólnoty. Pisałam o tym szerzej w artykule *Obraz rodziny w słowiańskich imionach złożonych* (2000a). Tu przedstawię niektóre obserwacje, ważne dla omawianego tematu. Z pojęciem rodziny łączy się wyznaczenie dla niej miejsca w przestrzeni społecznej. Rodzina zawłaszcza część przestrzeni, oswaja i udomawia. O ważności przestrzeni udomowionej i wspólnoty rodzinnej u dawnych Słowian świadczą m.in. imiona z członami *Doma-* i *Siemi-*.

Psł. *domъ – to 'pomieszczenie, gdzie człowiek żyje ze swoją rodziną; wszystko co jest w domu; rodzina, mienie, majątek'; także 'strony rodzinne, kraj ojczysty' (Spśł IV: 98); psł. *sěmъja występuje m.in. w znaczeniach 'rodzina, ród; czeladź, służba; własność' (SEVas II: 609). Imiona z członem *Doma-* wystąpiły we wszystkich

językach słowiańskich: 21 męskich i 2 żeńskie. Imiona z członem *Siemi-*, *Siemo-*: 17 męskich i jedno żeńskie, w pol., czes. i słowac., sporadycznie w połab. i łuż.

Obecność u Słowian małej rodziny biologicznej oraz wielkiej rodziny potwierdzają imiona z członami od nazw pokrewieństwa. Dla małej rodziny określonej więzami krwi, są to np. członki: *Czędo-* od psł. *čędo 'potomek, dziecko' (Spsł II: 191), np. pol. *Czędomir (por. n. m. *Czędomierz* NmPol II: 233); sch. *Čedomil*, *Čedomir* (Mar: 116); *-syn*, od psł. *synъ 'męski potomek' (SEBor: 590), tylko w serb. *Balosiň* (por. *bal-* : *balować* 'pielegnować, leczyć'), *Radosiň* (Żel: 203); *Tato-*, od psł. *tata* 'ojciec', wyraz pieszczotliwy, z języka dziecięcego (SEBor: 629), np. w pol. (z Kresów południowo-wschodnich) *Tatomir*, *-mier*, *Tatumir*, rus. i sch. *Tatomir* (Mar: 129); *Siostrze-*, od psł. *sestra 'siostra, córka tych samych rodziców' (SEBor: 549), pol. *Siostrze-mił*, *-wit*; czes. *Sestrohor*, *Sestrymil* (Mal: 112; Svob: 97); *Brato-*, *-brat*, od psł. *bratъ, *bratrъ* 'syn tych samych rodziców, lub jednego z nich; krewny dalszego stopnia, członek wielkiej rodziny, wspólnoty rodowej, plemiennej' (Spsł I: 361), imiona z tym członem liczne, najwięcej w sch., np. *Bratolub*, *mil*, *-ńeg*, *-rad*, *-slav*, *Dragobrat*, *Milobrat* (Mar: 114–115 i in.), niektóre z tych imion wystąpiły równolegle w kilku językach, w pol. *Bratomił*, *-mir*, *Milobrat*, *Sulibrat*, *Żelibrat* (Mal: 70).

Imiona z nazwą pokrewieństwa *dziad* zakładają związek z wnukami, więź krewniczą co najmniej trzech pokoleń, wystąpiły w pol. *Dziadumiła* f., *Biezdziad*, *Miłodziad*, *Przezdziad*, *Sulidziad*; czes. *Dědomil, *Dědumil*, *Bezděd*, *Želiděd*; sch. *Djedomir*, *-slav*; słoweń. *Dedovit*, słowac. *Dědoslav* (Mal: 83; Svob: 74).

O związkach wielkiej rodziny rozkrzewionej obejmującej boczne linie pokrewieństwa świadczą imiona z członami od nazwy *stryj* // *stryk*, psł. *strъjъ (bądź *stryjъ) 'brat ojca' (SEBor: 583) i *wuj* // *-uj*, psł. *ujъ 'brat matki' (SEBor: 716). Imiona z członami *-stryj* // *-stryk* oraz *-wuj* // *-uj* są spotykane najliczniej na gruncie polskim, 11 imion typu: *Biezstryj*, *Domastryj*, *Sulistryj*, *Małostryk* itd., nie-liczne czes.: *Bezstryj*, *Častryj*, łuż.: *Lubostryj*, *Małostryj* i pom.: *Lubostryj*, *Miłostryj*, *Sulistryj*. Podobnie imiona z członem *-wuj*, *-uj* wystąpiły najliczniej w pol., 21 imion, np. *Budziwuj*, *Gościwuj*, *Radowuj* itd. (Mal: 129, Malec 200b), zaledwie kilka w czes. *Bezuj*, *Milouj*, *Raduj* (Svob: 87, 90).

Analiza semantyki leksemów tworzących złożone imiona słowiańskie może rzucić dodatkowe światło na istnienie u Słowian sfery sakralnej połączonej z organizacją społeczeństwa w dziedzinie zarządzania, panowania i sądzenia, organizacji walki zaczepnej i obronnej oraz roli rodziny, odpowiedzialnej za wytwarzanie żywności dla wspólnoty.

Oprócz śladów kontynuacji indoeuropejskiego mitu porządkującego świat według modelu trójfunkcyjnego napotyamy u Słowian wierzenia, które musiały się rozwinąć na podłożu jakiegoś starszego substratu, mitu dualistycznego, wyjaśniającego pochodzenie świata i człowieka od dwóch sił antagonistycznych symbolizujących dobro i zło (Gieysztor 1985: 80).

Obok pozytywnej wizji organizacji ładu świata, jaki odbija się w słowiańskich osobowych imionach złożonych, obok wiary w moc sprawczą dobrego życzenia w jaką było wyposażone imię, spotykamy w antroponimii słowiańskiej ślady wierzeń w istnienie złych mocy, duchów i demonów czyhających zwłaszcza na zgubę dziecka, chodzi tu szczególnie o noworodki, ich choroby i śmiertelność. W sytuacji śmiertelności dzieci w rodzinie, prawdziwe imię podlegało tabu, zatajano je nawet

przed członkami najbliższej rodziny. W miejsce ukrytego imienia prawdziwego używano imienia zastępczego, „fałszywego”, które było jak gdyby czapką niewidką, miało zasłaniać i magicznie chronić zagrożone dziecko. Wiele świadectw tego rodzaju praktyk podaje z południowej słowiańszczyzny W. Budziszewska w artykule *Imiona ochronne Słowian* (1989) oraz N.I. Tołstoj, S.M. Tołstaja w pracy *Imja v kontiektstie narodnoj kultury* (1998). Również znawca imiennictwa czeskiego Jan Svoboda (1964) zwracał uwagę na ochronną funkcję niektórych staroczeskich imion jednotematowych, uznawanych raczej powszechnie za przezwiska, jak np. imiona od nazw niektórych zwierząt, ptaków, ciał niebieskich i zjawisk przyrody, a także nazwy wskazujące na brak, ułomność fizyczną, małą wartość. Podam przykłady z najstarszej antroponimii polskiej ograniczając materiał do w. XII i XIII (według pracy W. Taszyckiego (1925)). Wśród imion motywowanych przez nazwy ze świata zwierzęcego szczególne miejsce zajmuje *Wilk*. Nazwy (imiona) pochodzące od wyrazu *wilk* tworzą gniazdo derywacyjne: *Wilk, Wilczan, Wilczej, Wilczek, Wilczęta, Wilkan, Wilkomir* (z późnej kopii), *Wilkost, Wilkosz, Wilkota*. Charakter ochronny imion od wyrazu *wilk* potwierdzają materiały etnograficzne z Serbii i Bułgarii (Budziszewska 1989: 237, 238).

Z ptakami i ich nazwami łączą się wierzenia, że dusze zmarłych odlatują w postaci ptaków i także niekiedy wracają i objawiają się jako ptaki (Svoboda 1964: 45; Moszyński 1967: 552 i n.). Wierzono też że ptaki chronią przed chorobami, stąd przypuszczenie, że imiona od nazw ptaków mogły mieć funkcję ochronną, por. staropolskie imiona: *Czapla, Czyż, Drozd, Przepiórka, S(t)roka* i in. Znana jest etnografom apotropeiczna moc roślin, drzew i krzewów, ziół i kwiatów stosowanych przeciwko demonom (Moszyński 1967: 325–331), w związku z tym mogły się pojawić nazwy roślin w funkcji imion ochronnych, por. stp. *Chebda, Cis, Dąbek, Jawor, Świdwa* ‘dereń’, *Wirzbięta, Kąkol, Śláz, Rzerzucha*. Odstraszać demony mogły też imiona od zjawisk przyrody, np. ognia i żaru, znana jest rola ognia w magii i obrzędach (Moszyński 1967: 421 i n.), por. stp. imiona: *Ożar, Pożar, Wyżga, Żarko, Żegost, Żegota, Żglesz, Żgota* (por. stp. *żec, żgę* ‘palić’). Podobną funkcję mogły pełnić imiona od nazw broni i ostrych przedmiotów, jak *Grot, Kościen* (: *kościen* ‘koniec włóczni’), *Kusza, Siekirka, Strzałek*; imiona od nazw metali, np. *Żelazo*. Także imiona od nazw abstraktów oznaczających groźne zjawiska, hałas, niedolę, np. *Chełst* (: *chełst* ‘zgiełk’), *Krzyk, Licho, Męka, Mierzwa, Skarga, Swar, Grozim* (od imiestowu *grozim* : *grozić*), *Krzykała, Wrzeszcz, Skolim* (od imiestowu *skolim* : *skolić* ‘ujadać’); od wyrazów oznaczających ułomność: *Głupień, Matuł, Momot, Sirota, Trup, Wałkuń*. W związku ze znanym obrzędem sprzedawania i kupowania czy fikcyjnego porzucania dzieci dla oszukania demonów, o czym pisała Budziszewska (1989: 242) i Svoboda (1964: 45), pozostają może nazwy *Wygnan, Wygon* i nieco późniejsze *Kupiony, Naleziony, Nalezionek*.

O ile wyżej przytoczone staropolskie nazwy osobowe mogą być imionami ochronnymi ale też przezwiskami, to niewątpliwie do ochronnych zaliczają się imiona z przeczeniem. Poświęciłam im przed laty osobną pracę, w której zgromadziłam ponad 200 tego rodzaju nazw osobowych (Malec 1975: 259–307). Jest wśród nich kilka zaprzeczonych imion dwuczłonowych, jak *Niemironieg*, od imienia *Mironieg, Niesiebor, Nieznamir*, są liczne imiona typu *Niemir, Niesiodł, Nierad*, które mogą pochodzić od pełnych imion dwuczłonowych jako imiona zastępcze (ochronne), *Niedoma, Niewsza*, zamiast *Domastaw, Wszebor*, są imiona od zaprzeczonych

czasowników, np. *Nieustęp, Niezamysł*, formy o charakterystyce imiesłowowej: *Niedan, Nieudał*. Imiona z przeczeniem występowały w całej Słowiańszczyźnie (por. Svob: 103; Skul: 200, 201; Mar: 146). Były też używane w antroponimii indoirańskiej, greckiej, germańskiej i celtyckiej (Milewski 1969: 117–118.)

Powyższy szkic zagadnienia wskazuje na przypuszczalne korzyści, jakie może przynieść włączenie słowiańskiej antroponimii w obszar badawczy religioznawstwa i mitologii słowiańskiej.

Literatura

- Benveniste É., 1969, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, t. 1–2, Paris.
- Budziszewska W., 1989, *Imiona ochrone Słowian Bałkańskich*, „Onomastica”, t. XXXIV, s. 237–244.
- Dumézil G., 1977, *Les Dieux souverains des Indo-Européens*, Paris.
- Eliade M., 1966, *Traktat o historii religii*, Warszawa [z wyd. francuskiego 1964].
- Gieysztor A., 1985, *Mitologia Słowian*, Warszawa, wyd. 2.
- Łowmiański H., 1970, *Rodzina, wielka rodzina, ród u Słowian*, [w:] G. Labuda, Z. Stieber (red.), *Słownik starożytności słowiańskich*, t. IV/2, s. 516–522.
- Mal – Malec M., *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław 1971.
- Malec M., 1975, *Staropolskie nazwy osobowe z negacją nie oraz z przyimkami b(i)ez, brzez, przez*, „Polonica”, t. I, s. 259–307.
- Malec M., 1993, *Dobór znaczeniowy członów imiennych w słowiańskich imionach złożonych*, [w:] W. Wenzel (red.) *Namenkundliche Informationen*, Beiheft 17, *Anthroponymica Slavica*, Leipzig, s. 30–36.
- Malec M., 2000a, *Obraz rodziny w słowiańskich imionach złożonych*, [w:] S. Warchoł (red), *Słowiańskie composita antroponimiczne*, „Rozprawy Sławistyczne” UMCS 16, s. 181–188.
- Malec M., 2000b, *Odbicie wierzeń naszych przodków w imionach słowiańskich (imiona złożone z członami Bogo-, Bogu-, -bog)*, [w:] M. Czachorowska, Ł. Szewczyk (red.), *Onomastyka polska a nowe kierunki językoznawcze*, Bydgoszcz, s. 313–322.
- Malec M., 1999, *Najdawniejsze polskie imiona apotropaiczne*, „Acta onomastica” XL, s. 124–130.
- Mar – Maretić T., *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, „Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti”, t. LXXXI, Zagreb, 1886, s. 81–146.
- Milewski T., 1969, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław.
- Moszyński K., 1967, *Kultura ludowa Słowian*, t. II, cz. 1, wyd. 2, Warszawa.
- NmPol – Rymut K. (red.), *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, t. II, Kraków 1997.
- SEVas – Vasmer M., *Russisches etimologisches Wörterbuch I–III*, Heidelberg 1950–1958.
- Skul – Skulina T., *Staroruskie imiennictwo osobowe II*, Wrocław 1974.
- Spśl – *Słownik prasłowiański*, opr. przez zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, F. Sławski (red), t. I–, Wrocław 1974 i n.
- Svob – Svoboda J., *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.
- Szyjewski A., 2003, *Religia Słowian*, Kraków.
- Taszycki W., 1925, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*, Kraków.

- [Tołstoj N.I., Tołstaja S.M., 1998, *Imja v kontieksie narodnoj kultury*, [w:] *Problemy slowjanskogo jazykoznanija, Tri dokłada k XII Meždunarodnomu sjezdu Sławistow*, Moskwa, s. 88–125.
- Urbańczyk S., 1968, *O rekonstrukcję religii pogańskich Słowian*, [w:] A. Oborny i in. (red.), *Religia pogańskich Słowian*, Kielce, s. 29–46.
- Żel – Żelezniak I.M., 1963, *Typy serbochorwats'kich antroponimicznych kompozytyw XII–XV st.*, „Sławistyczny zbirnyk”, s. 198–213.

Skróty

- bułg. – bułgarski
czes. – czeski
dłuż. – dolnołużycki
f. – femininum
głuż. – górnołużycki
pol. – polski
połab. – połabski
poł.-pom. – połabsko-pomorski
rus. – ruski, staroruski
sch. – serbsko-chorwacki
scs. – staro-cerkiewno-słowiański
serb. – serbski
słowac. – słowacki
słoweń. – słoweński
stp. – staropolski
strus. – staroruski

Древние поверья в славянской антропонимии

Резюме

В статье рассматривается причастность славянских имён к древним поверьям славян и мифам человечества. Большое значение имеют здесь достижения новой религиоведческой компаративистики, касающейся индоевропейского наследия, в истолковании французской школы Жоржа Дюмезиля и Эмиля Бенвениста с её трёх-функциональной моделью организации общества. Эта модель отражена в семантике славянских двусловных имён, происходящих из индоевропейского наследия и имеющих положительную, пожелательную и предсказывающую символику, напр. Богуслав, Домажир, Ратибор, Святополк. Эхом более архаичных поверий некоего праиндоевропейского субстрата является сохранившаяся в славянском фольклоре вера в духов и демонов. Одни из них благоприятствуют человеку, другие же настроены к нему враждебно и даже ожидают гибели ребёнка. В ситуации, представляющей угрозу, напр., при высокой смертности детей в семье, родители укрывали настоящее имя ребёнка и обращались к нему защитным или охранным именем. В статье представлены различные виды оберегающих древних славянских имён.